

УДК [78.071.1:37.015.31](477)(092)

DOI:

Наталія Кобрин, кандидат історичних наук,
викладач-методист Львівської середньої спеціалізованої
музичної школи-інтернату імені С. Крушельницької

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ “БІОГРАФІЧНИХ ТЕМ” НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОГО МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

Постать і творчість композитора є центральною частиною навчально-пізнавальної діяльності на українському музичному мистецтві як одному з предметів музично-історичного циклу. У статті досліджено принципи, напрями, рівні й методи вивчення творчості митця у спеціалізованій музичній освіті, зважаючи на вікові особливості сприймання учнів молодшої, базової та основної школи. Зокрема, виділено основні типи уроків за дидактичною метою, що уможливають експериментування, використання різноманітних освітніх технологій, індивідуалізацію навчання при роботі над життєписами й творчими портретами українських композиторів.

Ключові слова: українське музичне мистецтво; музично-історичні дисципліни; біографічні теми; “біографічний” урок; творчий портрет композитора.

Лит. 14.

**Nataliya Kobryn, Ph.D.(History of Ukraine), Lecturer-Methodyst, Solomiya Krushelnytska
Speciale Secondary Music School**

THE METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF STUDING OF “BIOGRAPHICAL TOPICS” IN THE LESSONS OF UKRAINIAN MUSIC ART

Due the development, the critical and creative thinking has a great value for modern specialists in music culture, the music-history subjects; in particular, Ukrainian music art is playing the leading role in formation of professional skills of musicians. The studying of composer's works and “biographical topics” as their traditionally integrative part are the main theme of scientific researches on method teaching of music-history subjects. The biographical topics in modern educational program are named with the different terms that are mean various ways of teaching of artist's biografies. They are the biography (the life story) and the artistic portrayal. The contents and methods of learning of biographical topics depend on developmental features of pupils. The facts of the composer's interests in childhood world can be a discussion topic on Listening to Music at elementary school. The composers' childhood and edolescence, his main life events and music works of some genre as intergrative part of learning of musical genres on Music Literature are age-appropriate for lower secondary education level. The subjects “Listening to Music” and “Music Literature” are the propaedeutics of studying of an artistic portrayal of composer. Their aims are to do review of the main figures in Ukrainian music and their some works. The third level is the center in music-history education and includes the studying of Ukrainian music art based on chronological and stilistic principles. The life story or the artistic portrayal of composer on “Ukrainian music art” makes easier to undestand the individual features of his works and music style, to visualize his personality and to form some image of an epoch in “musical sound”. There are various types of biographical lessons on didactic purposes: a lesson on learning of new knowledge, an interactive lesson, a lesson on axiological aims, a lesson on problem discussion, a complex lesson, an integrative lesson and a binary lesson. The learning of music-history subjects are characterized by the various options in selections of studying facts and the broad interdisciplinary links, as well as the reach opportunities for individual, experimental and compentency-based learning.

Keywords: Ukrainian music; music history subjects; biographical topics; “biographical” lesson; an artistic portrayal of composer.

Постановка проблеми. Переосмислення принципів та методів викладання предметів музично-історичного циклу, зокрема впровадження компетентнісних засад і нових освітніх технологій у спеціалізованій освіті, розроблення національної методології викладання цих дисциплін, є одними з головних завдань сучасної музичної педагогіки. У цьому контексті важливо звернути увагу на формування методології й методів викладання українського

музичного мистецтва як однієї з головних навчальних дисциплін для майбутнього фахівця у сфері національної музичної культури та окремих її змістових (знанєвих) векторів. Як дисципліна, що має на меті розвивати критичне і творче мислення – здібності, що є провідними критеріями сучасного фахівця (т. зв. “гнучкі навички”), збагачувати мистецький світогляд, виробляти розуміння соціокультурних і комунікативних проблем музичного простору, формувати вміння

гнучко реагувати на динамічні зміни в сучасному суспільстві, українське музичне мистецтво володіє значними можливостями для виховання навичок сучасного професіонала у сфері музичної культури.

Огляд останніх публікацій. Наукова література, присвячена питанням методики викладання музично-історичних дисциплін у професійній мистецькій сфері загалом та окремих її аспектів зокрема, є небагатою. Традиційні для радянської системи минулого століття програми й методики викладання музичної літератури у спеціалізованій освіті, як-от праці Є. Бокщаніної [1], І. Гівенталь [2; 3], А. Лагутіна [6], базувалися на т. зв. концентричному принципі упорядкування навчально-знанневого матеріалу. Навчальна програма складалася із монографічних тем – творчості окремих композиторів та низки вибраних їхніх музичних творів. З огляду на декларований монографічний принцип кожен із авторів, описуючи зміст навчального матеріалу, звертався до засад проведення “біографічного уроку”. “Біографічний урок” розглядався як своєрідний вступ до монографічного вивчення творчості композитора і його композицій, однак роль і значення цього типу уроку в цілісній методиці викладання автори тлумачили по-різному.

Так, Є. Бокщаніна, розглядаючи основні завдання “біографічного уроку” – послідовне викладення життєвих фактів, огляд творчості митця, характеристику його особистості та осмислення зв’язку життя із епохою, стверджує “підпорядковану” роль “біографічного уроку”, адже на предметі музична література “головну роль відіграє вивчення музичних творів” [1, 29]. І. Гівенталь у своїй статті перераховувала три типи тем на музичній літературі: оглядові, біографічні й аналітичні. Біографічні теми, на її думку, помилково вважати другорядними чи перехідними, натомість вони допомагають краще зрозуміти музичну творчість митця. “Характеристика особистості композитора й головних періодів творчості, простежування закономірностей, що визначають еволюцію митця – важливе осердя цих уроків”, – вказувала автор [3, 48–49]. А. Лагутін у “Методиці викладання музичної літератури в дитячій музичній школі” акцентує виховні й інтеграційні можливості змісту “біографічного уроку” [6, 111–126].

Важливо відзначити, що перераховані автори дещо однобічно підкреслюють важливість лекційних і розповідних методів подачі матеріалу при вивченні життєпису й творчого портрета композитора, проєктуючи позицію учнів як

пасивних отримувачів фактологічної та виховної інформації. Слід зазначити, що в методиках викладання музичної літератури радянського періоду пріоритетність лекційних і розповідних методів, виховні акценти тем мали на меті підпорядкувати знаннєвий матеріал до засвоєння відповідних ідеологем. Лише у праці А. Лагутіна знаходимо опис окремих умовно альтернативних на той час прийомів ведення уроків у дитячій музичній школі, як-от бесіди і роботи з книжкою [6, 127–144]).

У сучасній українській науковій літературі проблеми викладання музично-історичних дисциплін репрезентовані надто мало, однак варто згадати статті Л. Назар, присвячені аспектам методики вивчення світового музичного мистецтва [8], та Т. Діхтяренко [4], яка, щоправда, призначена для потреб викладання предмету “Музика” в загальноосвітній школі, містить стислий огляд методів вивчення творчих портретів українських композиторів межі XIX–XX ст. [4, 7], а також дидактичний матеріал.

Мета статті. Дослідження розкриває особливості вивчення творчого портрета українського композитора як одного з провідних векторів навчально-пізнавальної діяльності на українському музичному мистецтві в контексті впровадження компетентнісної освіти й оновлення методології музично-історичних дисциплін у спеціалізованій сфері.

Виклад дослідницького матеріалу. У навчальних програмах предметів музично-історичного циклу, зокрема українського музичного мистецтва, для первинного ознайомлення із постаттю композитора використовується, принаймні, три основні терміни: “біографія”, “життєвий і творчий шлях”, “творчий портрет”. Вони, на перший погляд, є спорідненими та взаємозамінними, однак автори деяких сучасних програм позначають ними різні способи викладання біографічного матеріалу [13, 4].

“Біографія” або “життєпис” є відтворенням на основі фактів і документів “життя й діяльності, історії духовного розвитку особи у зв’язку із суспільними умовами її доби” [12, 106]. Синонімічно близьке поняття “творчого портрету” композитора у методичній літературі прийнято використовувати не стільки для огляду життєвих подій, скільки у контексті характеристики його діяльності і спадщини. Портрет (від латинського дієслова “protrahere” – “витягати назовні, виявляти, знаходити”) як термін, що позначає “зображення зовнішності людини за допомогою художньо-виражальних засобів” [12, 553], відтворення образу “оригіналу”, “конкретної,

реальної людини” у мистецькому творі [7, 215], вживається в усіх видах мистецтв. Портретом називається також дослідження індивідуальності автора, митця, його духовного обличчя зі всіма його окремими прикметами”, за І. Франком [7, 216].

Варто зауважити, що “портрет” є типовим визначенням навчально-пізнавальної діяльності школярів при вивченні особистості митця й на інших українознавчих дисциплінах, наприклад, рекомендації до способів вивчення біографії письменника є окремим розділом методики викладання української літератури. Е. Пасічник, обговорюючи методичні засади викладання різних типів знанневого матеріалу, пропонує ракурс “біографії великої людини” [11, 186]. Адже життєпис майже кожного українського письменника є взірцем суспільного служіння, а його діяльність добре ілюструє світогляд своєї епохи. Автор підкреслює, що “великих людей завжди породжує епоха. Час накладає відбиток на їхню творчість, дії і вчинки” [11, 187]. Зважаючи на значний обсяг фактологічної інформації в життєписі кожної видатної людини, Е. Пасічник вважає за необхідне конкретизувати завдання й визначає три ракурси біографії: а) характеристика людських якостей; б) змалювання різнобічного таланту й діяльності; в) життєпис крізь призму автобіографічних матеріалів і документів (листів, спогадів тощо) [11, 187].

Моделюючи перераховані завдання стосовно життєписів українських композиторів, варто уточнити й доповнити їхні навчально-пізнавальні й виховні цілі. Характеристика людських якостей композитора, його психологічний портрет допомагають краще зрозуміти індивідуальні особливості його музичного мислення, стилю й музично-виразової системи та співвідносити власне “Я” учня як майбутнього виконавця із власне особистістю митця, зрозуміти його творчість як “музичне звучання епохи”. Змалювання різнобічного таланту й діяльності композитора є надзвичайно вагомим із точки зору пізнання контексту епохи, мистецького стилю, в рамках якої формувалася й функціонувала його музична творчість. Постає митця також постає і як невід’ємна складова українського соціокультурного поля, історичних, націотворчих процесів. Використання різноманітних документальних матеріалів “оживляє” музичне минуле в сучасності.

Автори радянської методики викладання музично-історичних дисциплін, зважаючи на повторюваність матеріалу при концентричній побудові навчальних програм, пробували загально й дуже умовно розмежовувати принципи та зміст

“біографічного уроку” на різних етапах музичної освіти. За Є. Бокщаніною, на етапі початкового навчання (на той час – у дитячих музичних школах) слід було обмежитися стислим оглядом життя і творчості композитора; у середній освіті (музичне училище) – подавати повну біографію митця, у закладах вищої освіти – викладати його творчий шлях [1, 28]. Релікти вимог цієї системи, зокрема принцип монографічності, знаходимо і в сучасних навчальних програмах із музично-історичних дисциплін для середньої освіти [13, 4].

Приклади вікового розмежування навчального матеріалу під час засвоєння біографічних тем знаходимо також у методиках викладання загальноосвітніх дисциплін. Наприклад, Н. Волошин деталізує форми вивчення на прикладі життєписів українських письменників відповідно до віку учнів, перераховуючи їх орієнтовні види й жанри: біографічна довідка (5–6 класи); біографічна розповідь і біографічні відомості (7 клас); розповідь про життя і творчість в аспекті впливу на формування особистості історичної епохи (8 клас); відомості про життя і творчість, нарис життя і творчості, життєвий і творчий шлях (9–11 класи) [14, 31]. В. Шуляр подає три способи опрацювання теми життєпису, зважаючи на вікові й психологічні чинники сприйняття на різних етапах шкільної освіти, також на прикладі української літератури [14, 31–32]. У 5–7-их класах, у контексті вивчення жанрів оптимальним, на думку автора, є “життєпис образного типу”, при якому один чи кілька фактів із біографії автора допоможуть зрозуміти образний зміст його твору. “Життєпис образно-логічного типу”, тобто портрет митця на тлі епохи, є відповідним для учнів 8–9-го класу. На етапі 10–11-го класу слід віддати перевагу життєпису логічно-образного типу, який передбачає розгляд особистості й діяльності автора з точки зору особистих та суспільних цінностей. Оскільки, як вказує автор, “головне, на наш погляд, через цінності письменника, які він сповідував, за якими жив, допомогти учням вибудувати свою систему, модель цінностей, які б стали основою, стрижнем його Я (особистості)” [14, 30].

Важливість ціннісного ракурсу біографії чи творчого портрету композитора в середній спеціалізованій музичній освіті підтверджують і студії з вікової психології. Учень 7–11 (12) класів – у період, коли життєпис і творчий портрет композитора визначається вагомою частиною навчально-пізнавальної діяльності на музично-історичних дисциплінах, перебуває у складному віці підлітка та у ранньоюнацькому періоді. Визначальними характеристиками цього вікового

етапу є: пошук ідентичності та “Я-концепції”; розвиток ціннісних орієнтирів і світогляду; потреба спілкування; широкі інтелектуальні зацікавлення; професійне орієнтування [5, 56–65].

Зміст знанневого навчального матеріалу при засвоєнні життєпису чи творчого портрета композитора під кутом зору цілісності музично-історичної освіти у середній спеціалізованій музичній сфері на кожному з етапів навчання (Слухання музики – Музична література – Українське музичне мистецтво [9,16]) має власну мету й роль у навчальному предметі. Відповідно до трьох етапів (навчальних предметів) слід означити три рівні засвоєння життєпису й творчості композитора. *Рівень молодшої школи* (“Слухання музики”) передбачає ознайомлення учнів з дитячою музикою різних композиторів, які засвоюють певний обсяг прізвищ митців, однак без особливих деталей їхньої біографії. До можливих ракурсів знайомства з індивідуальністю композитора на цьому етапі належать факти його зацікавлення культурою дитячого світу чи історія написання й призначення конкретної п’єси. *На рівні базової школи*, перший етап (5–6 чи 5–7 класи, “Музична література”), в контексті вивчення жанрової системи українського музичного мистецтва учні не лише засвоюють постаті композиторів із їхніми творами, але можуть знайомитися із дитячими та юнацькими роками композитора, окремими життєвими подіями та його творчістю у певному жанрі, художніми і популярними історіями про композиторів тощо. Це підготовчий, певною мірою підпорядкований матеріал, що допомагає збагачувати світогляд, розширювати знанневу базу, поглиблювати розуміння композицій, що є взірцями відповідних музичних жанрів.

Перший і другий рівень є своєрідною пропедевтикою музично-історичної освіти, адже дає змогу на ознайомлювальному рівні отримати опорний обсяг знань постатей українського музичного мистецтва та їхніх окремих творів. *Третій рівень – вивчення “Українського музичного мистецтва”* за хронологічно-стильовим принципом в аспекті засвоєння цілісної творчості митця є центральним етапом засвоєння музично-історичних знань. Принцип творчого портрета композитора, не лише його життєпису (біографії), з точки зору вивчення взірцевих музичних композицій різних епох і стилів, уможливорює окреслити національне та світове значення його композицій, визначити вплив світогляду митця на його музичну творчість, зрозуміти місце автора та його спадщини у цілісній системі музичної культури епохи, національної

культури, стилю, особистої творчої діяльності, охарактеризувати закономірності драматургії, композиції, специфіку індивідуальної музичної мови у цьому творі.

Вивчення життєпису чи творчого портрета композитора може відбуватися на уроках різного типу за дидактичною метою.

Найприроднішим варіантом первинного ознайомлення із творчістю певного композитора є *урок засвоєння нових знань*, адже він покликаний досягати певних когнітивних й інформаційних цілей. Центром такого уроку доцільно обрати композитора, творчість якого є дуже мало відомою для учнів із причини відсутності відповідного слухового досвіду чи практики виконання його творів на інших спеціалізованих предметах.

Певний рівень слухацького, виконавського чи навчального досвіду становить передумову вивчення творчого портрета митця на уроках *інтерактивного, аксіологічного, проблемного типу*. Комунікативні технології та діалогові стратегії *інтерактивного уроку* (від англ. “interaction” – взаємодія) здатні зацікавити й суттєво активізувати самостійну пізнавальну діяльність учнів над творчістю вже відомого їм композитора. Осердям *аксіологічного* уроку є оцінні навички як базовий елемент професійності в сучасному світі, тобто розвиток мистецького світогляду, формування національної та естетичної свідомості, вдосконалення особистих мистецьких ідеалів і вправлення оцінних здібностей. Аксіологічний урок стане результативним для пізнання постаті композитора, твори якого було піднесено до рангу загальнолюдських вартостей, стали знаковими в аспекті розвитку української національної культури. Розвивальні, креативні й дослідницькі завдання *уроку проблемного типу* є актуальними, зокрема, для спеціалізованих груп відділу теорії музики та покликані формувати самостійне творче мислення. Результативним під час такого уроку може стати обговорення проблемних питань, складного суспільного, соціокультурного, екологічного, політичного, технократичного контексту, в якому функціонує українська композиторська творчість сучасної доби. Усі зазначені цілі поєднає *комбінований урок*, створюючи, водночас, простір для творчої пізнавальної діяльності.

Засоби інтегрованого навчання, міжпредметні зв’язки, *інтегровані уроки*, зокрема *уроки бінарного типу* в контексті вивчення українського музичного мистецтва уможливають “створення в учнів цілісного уявлення про об’єкт (творчий портрет композитора – *Н. К.*), що

вивчається”, формуючи “компетентність на міжпредметному рівні” [10, 201].

Рекомендованими напрямками використання цих методів при вивченні творчого портрета українського композитора є: світове музичне мистецтво (стилі й тенденції світової музики, творчість представників інших музичних культур та їхній вплив); українська література (літературна творчість, зокрема, напрямки поезії, до якої звертається конкретний композитор); історія України (історико-суспільна, соціокультурна обстановка та її вплив на музичну творчість митця); мистецтво (явища й напрями образотворчого мистецтва та їхній вплив на музичну творчість).

Висновки. Вивчення постаті й творчості українського композитора у контексті сучасних можливостей доступу до текстової, аудіальної, візуальної, аудіовізуальної інформації повинно стати одним із центральних векторів навчально-пізнавальної діяльності на уроках музично-історичних дисциплін. Життєпис чи творчий портрет митця є не лише вступною частиною до сприймання музики, а й покликаний сформулювати світоглядний та мистецько-естетичний ґрунт для розуміння його творчості загалом й окремих композицій. З цією метою можна опиратися на майже усі типи уроку за дидактичною метою – уроки засвоєння нових знань, інтерактивні, аксіологічні, комбіновані, інтегровані уроки, активізуючи когнітивні та креативні навички учнів і готуючи до майбутньої діяльності фахових музикантів – комунікаторів суспільства у сфері музичного мистецтва. Розмаїття варіантів у добиранні знаннєвого матеріалу та широкі міжпредметні зв'язки створюють багаті можливості для індивідуалізації роботи на уроці, експериментування й педагогічного пошуку, впровадження компетентнісного навчання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бокщанина Е. А. Методика преподавания музыкальной литературы в училище. Москва, 1961. 71 с.
2. Вопросы преподавания музыкально-исторических дисциплин. Ред. И. Гивенталь. Москва, 1985. 176 с.
3. Гивенталь И. А. Методика преподавания музыкальной литературы в училище. Москва, 1987. 72 с.
4. Діхтяренко Т. М. Особливості вивчення творчості українських композиторів-класиків. Рівне, 2013. 60 с.
5. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій). 2-ге вид.: навч. посібник. Київ, 2010. 128 с.

6. Лагутин А. И. Методика преподавания музыкальной литературы в детской музыкальной школе: учеб. пособие. Москва, 2005. 175 с.

7. Мельник М. Літературний портрет: до проблеми жанрової моделі. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. Вип. 31. Львів, 2007. С. 215–220.

8. Назар Л. Й. Інтегративні елементи та інтерактивні технології на уроках музичної літератури у професійній музичній освіті на прикладі вивчення творчості Георга Фрідріха Генделя (частина I. Життєпис): методична розробка. Львів, 2017. 27 с.

9. Назар Л., Кобрин Н., Шевчук С., Холевінська Я., Степан О. Методично-програмне забезпечення комплексу музично-історичних дисциплін: Слухання музики. Музична література. Українське музичне мистецтво. Світове музичне мистецтво. Київ, 2018. 354 с.

10. Нова українська школа: поради для вчителя. Під заг. ред. Бібік Н. М. Київ, 2017. 206 с.

11. Пасічник Е. А. Методика викладання української літератури в середніх навчальних закладах: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів освіти. Київ, 2000. 384 с.

12. Сучасний словник іншомовних слів, уклад. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ, 2006. 789 с.

13. Українська музична література (5, 10–11 класи). Програма для державних середніх спеціалізованих музичних шкіл-інтернатів, що належать до сфери управління Міністерства культури України, уклад. Н. О. Авраменко та ін. Київ, 2013. 16 с.

14. Шуляр В. Урок вивчення життєпису письменника (за матеріалами біографії Миколи Вінграновського). *Українська література в загальноосвітній школі*. № 10, Київ, 2011. С. 30–35.

REFERENCES

1. Bokshchanyna, E. A. (1961). *Metodyka prepodavaniya muzykalnoi literatury v uchilishche* [The Method of teaching of Music History at Colleges]. Moscow, 71 p. [in Russian].
2. *Voprosy prepodavaniya muzykalno-istorycheskikh distsyplin* (1985). [The Method of teaching of Music History]. (Ed.) I. Givental. Moscow, 176 p. [in Russian].
3. Gyvental, I. A. (1987). *Metodyka prepodavaniya muzykalnoj lyteratury v uchilishche* [The Method of teaching of Music History at Colleges]. Moscow, 72 p. [in Russian].
4. Dikhtiarenko, T. M. (2013). *Osoblyvosti vyvchennia tvorchosti ukrainskykh kompozytoriv-klyasykiv* [Features of Studying the Works of Ukrainian Classical Composers]. Rivne, 60 p. [in Ukrainian].
5. Kutishenko, V. P. (2010). *Vikova ta*

pedagogichna psikhologhiia (kurs lektsii) [Developmental Pedagogical psychology (the course of lectures)]. 2 vol: textbook. Kyiv, 128 p. [in Ukrainian].

6. Lagutin, A. I. (2005). Metodika prepodavaniia muzykalnoj literatury v detskoj muzykalnoj shkole [The Method of teaching of Music History at Elementary Schools]. Textbook. Moscow, 175 p. [in Russian].

7. Melnyk, M. (2007). Literaturnyi portret: do problemy zhanrovoy modeli [A Literary Portrait: to the Problem of Genre Model]. *Visnyk of the Lviv University. Series: Journalizm*. Lviv, vol. 31. p. 215–220. [in Ukrainian].

8. Nazar, L. Y. (2017). Intehratyvni elementy ta interaktyvni tekhnolohii na urokakh muzychnoi literatury u profesiinii muzychnii osviti na prykladi vyvchennia tvorchosti Heorha Fridrikha Hendelia (chastyna I. Zhyttiepys) [Integrative Elements and Interactive Technologies at the Lessons of Music History in the Professional Music Education by Example of George Fridrich Hendel's Works (Part 1. Biography)]. Methodic paper. Lviv, 27 p. [in Ukrainian].

9. Nazar, L., Kobryn, N., Shevchuk, S., Kholevinska, Ya. & Stepan, O. (2018). Metodychno-prohamne zabezpechennia kompleksu muzychno-istorychnykh dystsyplin: Slukhannia muzyky. Muzychna literatura. Ukraïnske muzychne

mystetstvo. Svitove muzychne mystetstvo [The Methodical Software for the Complex of the Music-History Subjects: Listening to Music. Music Literature. Ukrainian music art. World Music art.]. Kyiv, 354 p. [in Ukrainian].

10. Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia (2017). [New Ukrainian school: a guide for teachers]. (Ed.). N. M. Bibik. Kyiv, 206 p. [in Ukrainian].

11. Pasichnyk, E. A. (2000). Metodyka vykladannia ukrainskoi literatury v serednikh navchalnykh zakladakh [The Method of teaching of Ukrainian Literature at Secondary Schools]. A textbook for students of the high schools. Kyiv, 384 p. [in Ukrainian].

12. Suchasnyi slovnyk inshomovnykh sliv (2006). [Modern Dictionary of Foreign Words]. (Ed.) O. I. Skopnenko, T. V. Tsymbaliuk. Kyiv, 789 p. [in Ukrainian].

13. Ukraïnska muzychna literatura (5, 10–11 klasy) (2013). [Ukrainian Music History]. Program for state speciale secondary music schools of Ministry of Culture of Ukraine. (Ed.) N. O. Avramenko and others. Kyiv, 16 p. [in Ukrainian].

14. Shuliar, V. (2011). Urok vyvchennia zhyttiepysu pysmennyka (za materialamy biohrafii Mykoly Vinhranovskoho) [A Lesson on Studying of Writer's Biography (According to Mykola Vinhranovskyi Biography)]. *Ukrainian literature in secondary school*. Kyiv, No. 10, pp. 30–35. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 22.09.2020

“Життя, здається, йде без зусиль, коли я наповнений музикою.”

*Джордж Еліот
англійська письменниця*

“У ритмі укладено чарівництво: він запевняє нас, що всередині кожної людської істоти перебуває щось піднесене, недосяжне і величне”.

*Йоганн Вольфганг фон Гете
німецький поет, прозаїк, драматург*

“Серйозне прагнення до будь-якої мети – вже половина успіху в її досягненні”.

*Вільгельм Гумбольдт
німецький філолог, філософ*

“Всі ми стоїмо на одній сцені великого світу, і що б в ньому не здійснювалося, стосується нас усіх”.

*Ян Амос Коменський
чеський теолог, педагог*

